

УДК 784.66:378.18]

Кифенко А.М.,

аспірант Київського університету імені Бориса Грінченка,
викладач Університетського коледжу

ДУХОВНА ХОРОВА МУЗИКА В РЕПЕРТУАРІ СТУДЕНТСЬКОГО ХОРОВОГО КОЛЕКТИВУ

У статті розглянуто духовну хорову музику як потужний інструмент регуляції гуманістично-ціннісних відносин учасників хорового колективу та їх духовно-моральних якостей. Висвітлено значення духовної хорової музики в репертуарі студентського хорового колективу. Визначено сутність духовної хорової музики, підкреслено вагомість впливу духовного співу на формування особистості.

Ключові слова: духовна хорова музика, особистість, репертуар, хоровий колектив.

В статье рассматривается духовная хоровая музыка как мощный инструмент регуляции гуманистически-ценностных отношений участников хорового коллектива и их духовно-моральных качеств. Отражено значение духовной хоровой музыки в репертуаре студенческого хорового коллектива. Определена сущность духовной хоровой музыки, подчеркнута весомость влияния духовного пения на формирование личности.

Ключевые слова: духовная хоровая музыка, личность, репертуар хоровой коллектив.

The article presents sacred choral music as powerful instrument of adjusting of the humanistically-valued relations of participants of choral collective and their spiritually-moral qualities. It is reflected the value of sacred choral music in the repertoire of student choral collective. It is determined the essence of sacred choral music, highlighted the importance of influence of sacred singing on personality development.

Key words: sacred choral music, personality, repertoire, choral collective.

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в сучасному соціально-політичному та культурному житті України, викликають актуалізацію такого пласту музичної культури як духовна хорова спадщина. Це дає новий імпульс для розвитку даного виду хорового мистецтва, що є не тільки частиною національної духовної культури України, а й потужним інструментом регуляції гуманістично-ціннісних відносин людини з дійсністю, чинником формування духовних потреб суспільства.

Упродовж ХХ століття духовна музика була важливим чинником виховання молоді, яким й залишається в ХХІ ст. Хоровий церковний спів як провідна форма духовної музики стає справжньою школою естетичного, морального і громадянського виховання всіх соціальних верств населення [2, 35].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання духовного розвитку особистості вивчали мислителі минулого (Г. Гегель, І. Кант, Г. Сковорода, А. Шопенгауер та ін.). Духовний розвиток особистості є предметом дослідження сучасних науковців, таких як М. Бражніков, І. Вознесенський, Н. Герасимова-Персидська, Ю. Келдиш, М. Успенський, Л. Корнійта та ін. Проблема вивчення та використання духовних творів у вихованні молоді висвітлена в роботах представників музичної педагогіки: Л. Московчук, С. Осадчої, А. Ткаченко, О. Торби, С. Уланової. Вивченням впливів духовних творів на розвиток освіти і мистецтва займаються Л. Кондрацька, М. Маріо, Л. Остапенко, Л. Радковська та ін.

Метою статті є розкриття значення духовної хорової музики в репертуарі студентського хорового колективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна музична педагогіка успадкувала і творчо розвинула на новій соціально-естетичній основі реалістичні традиції духовної музичної культури. Музична педагогіка зорієнтована на вирішення низки важливих питань стосовно професійної підготовки фахівців різних мистецьких напрямків, пов'язаних із художньою творчістю, інтерпретацією мистецьких творів, репрезентацією творів перед слухачами. У своїх дослідженнях О. Олексюк вказує на те, що зміст сучасної музичної освіти зорієнтований на виховання педагогічно виправданої системи музичних знань, навичок та умінь, яка виступає в єдності з досвідом музично-творчої діяльності [8, 86]. Тому у змісті навчального матеріалу хорового колективу реалізується одна з найважливіших і обов'язкових умов будь-якого навчального процесу — взаємозв'язок теорії і практики.

В умовах духовної кризи, яка склалася на сьогодні, не всі світські музичні твори виховують і є етично повноцінними. Багато з них негативно впливають на почуття, їх прослуховування нерідко призводить до порожнечі, пригніченості, навіть агресивності, що останнім часом спостерігається в молоді, яка слухає музичні твори невисокого гатунку. Тому зростає інтерес до духовного музичного мистецтва, яке починає усвідомлюватися як невід'ємна складова змісту освіти та виховання молоді, хоч і займає незначне місце в навчальних планах та програмах вищих мистецьких навчальних закладів. Проте виховний потенціал духовної хорової музики є нереалізова-

ним. Педагогічний аспект, висока естетизація та громадянськість духовної хорової музики, основні надбання християнської етики піснеспівів залишаються поза увагою.

Високий професійний рівень хорового виконавства, на що вказують науковці (А. Авдієвський, Л. Думбляускайте, М. Єгорова, Г. Єржемський, Л. Остапенко, А. Козир, Б. Смірнов, Т. Стратан, Г. Струве, Л. Ятло та ін.), можливий за низки умов, серед яких особливо значущою є духовна хорова музика.

Сучасні мистецтвознавці Н. Герасимова-Персидська, І. Ляшенко, П. Сікур, С. Уланова, М. Юрченко доводять, що духовна музика виступає одним з основних компонентів художньої культури і фіксує в собі характерні риси об'єктивації змісту її світоглядницьких основ [9, 63]. Вона як вид мистецтва опосередковує в собі загальнокультурну домінанту суспільства, розкриває всі прояви його духовного життя, інтелектуальний та соціально-психологічний потенціал.

Основою хорового мистецтва як виду художньої культури є колективна творча діяльність. До музично-естетичного виховання засобами хорового мистецтва зверталися ще античні філософи, музиканти та соціальні реформатори. Розуміючи важливість хорового співу, який, за словами Платона Афінського (427–347 рр. до н. е), «є божественне й небесне заняття, що зміцнює все добре й благородне в людині», давні греки вважали його одним з елементів освіти [6, 45].

На думку А. Валіахметової, «хорове мистецтво як форма духовної культури є специфічним видом художньої діяльності» людини, що має загальну форму в культурі, її першим загальним визначенням» [2, 376]. Позитивність впливу духовного співу на людей підтверджується християнськими письменниками і вчителями Церкви. Так, св. Іоанн Златоуст підмічає, що влада церковного співу над душею є настільки великою, що людина може відмовитися від їжі, питва та сну. Василій Кесарійський (Великий) вбачав у мистецтві дивовижну силу, здатну примиряти, об'єднувати людей через хоровий спів. Молитва і спів — одні з головних засобів вираження релігійних почуттів. Спів є з'єднання слів з музикою голосу. Першими творцями співів були святий Іоанн Дамаскін, преподобний Косма Маюмський, Роман Сладкопівець, Андрій Критський, Єфрем Сирін та інші святі люди, які не лише приймали релігійні істини розумом, але й переживали їх серцем.

На думку М. Маріо, духовний піснеспів як «мова серця» формує естетичні почуття, художні смаки, а біблійний текст, як «мова розуму», — моральні принципи людини, її громадянськість, потреби творити добро [5, 6].

I. Харитон, вивчаючи питання впливу духовної музики на особистість, акцентує увагу на сакральності, яка не лише підсилюється музикою, а й продукується музичною складовою явища, адаптуючи статику сакрального до постійно мінливого, динамічного світу. Духовна музика породжує суттєвий вплив на особистість, який зумовлений психологічними особливостями людини, її естетичними здібностями, переживаннями та емоціями у процесі творення, відтворення і сприймання музики. У суб'єктивному художньому началі індивіду панують не догми чи обряди, а самовідчуття його співпричетності до Бога та *ідеї обожнення* [1, 507]. Сила й живучість цих переживань трансцендентуються не сакральними смислами, а генералізуються в єдине ціле і самоусвідомлюються відокремленими від безпосередніх своїх сакральних джерел.

Духовна музика має свою естетику, теорію, виконавські та композиторські традиції. У вітчизняній системі музичної освіти вагоме місце займають культурні традиції хорової спадщини, заснованої на багатогранному репертуарі творів духовної хорової музики композиторської школи I. Алфеева, М. Березовського, А. Бондаренко, Д. Бортнянського, Р. Леденьова, М. Леонтовича, В. Полевої, К. Стеценка, О. Кошиця, С. Луньова, В. Степурка, Б. Фільц, I. Щербакова та ін.

Визначну роль відіграє духовна музика у юнацькі роки розвитку особистості, коли закладається і формується духовно-моральний фундамент у майбутнього спеціаліста. Як показує практика, в іншому випадку «надолужити» прогалини у вихованні й змінити духовний світ і світовідчуття людини, зокрема, студента, буває вкрай важко або навіть неможливо. Це обумовлено тим, що в свідомості юнака не сформоване уявлення про справжню красу в музиці та інших видах мистецтва, його духовно-моральний стан виявляється не здатним сприймати високохудожні твори, що змушують думати, співпереживати, аналізувати. М. Маріо в дисертаційному дослідженні акцентує увагу на виховній сутності духовної хорової музики, яка полягає в єдності морально-патріотичного змісту тексту й емоційно-естетичної мелодики, несе в собі теологічний зміст і сприяє моральному, естетичному, громадянсько-патріотичному вихованню молоді, має позитивний комплексний вплив на особистість людини, її психофізіологічну, емоційну, інтелектуальну та фізіологічну сфери [5, 16].

Характерними рисами духовної хорової музики є відкритість, чистота і зібраність, тобто, особливий внутрішній лад. Весь діапазон настроїв, почуттів, думок — «від скорботи, печалі до радості і тріумфу — не переходить меж дозволеного» [3, 48]. Це музика, яка закликає людину до гармонії зі світом, до гармонії своїх почуттів і думок, вона налаштовує на спокій і умиротворення.

На критеріях духовності в мистецтві акцентує увагу В. Медушевський, на думку якого «інтонація мистецтва, головна його специфічна властивість, цілісно вбирає в себе енергії, що діють у суспільстві й утворюють атмосферу життя: енергії віри чи невіри і розгубленості, святого натхнення чи байдужості, духовної бадьорості або цинізму, велике сподівання або світоглядний смуток, любов або жорстокість серця... Фундаментом духовної фортеці культури не може бути лише світська музика. Світська музика має орієнтуватися на музику духовну як моральну опору» [6].

Про творчий портрет хорового колективу, його виконавські можливості, моральні та естетичні позиції можна, в певній мірі, судити з його репертуару, навіть не почувши звучання хору. Тому дуже вагомим моментом для керівника хорового колективу є пошук і формування «свого» репертуару, який стане своєрідною візитівкою хору.

Роль духовних творів в репертуарі студентського хорового колективу є надто значною, адже більшість церковних пісень присвячено християнській моралі та дидактиці. Це, зокрема, «Отче наш», «Достойно є», «Вірую», «Милість світу», «Покаяння», «Святий Боже», «Богородице Діво» та ін. У них відображено високоморальний образ душі, її природну духовність, людяність, а також високий, але лагідний тон релігійного почуття.

Мелодії церковних пісень нерідко вирізняються виразними ладоінтонаційними та метроритмічними особливостями стилю українського фольклору. Близькість багатьох церковних пісень, особливо різдвяних і покаянних, до народнопісенної традиції сприяла тому, що вони з часом стали побутувати у фольклорному середовищі, зокрема виконувалися лірниками, кобзарями.

Великим надбанням української хорової культури є наявність Києво-Печерського розспіву, який досліджував Д. Болгарський [2, 5]. В обробках церковних мелодій українських композиторів приваблювали саме ті якості, що ріднили їх з народним мелосом. При цьому арсенал технічних засобів в обробках церковної музики і народної пісні був майже ідентичним. Вершиною досягнень української духовної музики є авторські літургічні твори К. Стеценка, у яких композитор органічно з'єднав глибинні емоції народної музики і власну яскраву оригінальність. Духовно-музична спадщина К. Стеценка дуже вагома: «Всенощна», «Літургії» (ч. 1, 2 з варіантами), «Панахида», «Херувимські пісні», «Милість спокою», «Хвалить ім'я Господнє», гармонізації розспівів Києво-Печерської Лаври, «Христос Воскрес», «Ангел вітав Благодатній», «Задостойники», «Розбійника благородного», «Колядки

та щедрівки» (50 обробок для мішаного хору і 50 — для однорідного), «Релігійні кантати», «Канон у Страсну Суботу» та ін. Найвизначнішим досягненням К. Стеценка в області обробок церковних наспівів є його «Перша Літургія для хору і народу» (1921). Композитор вибудовує цикл за принципом діалогу змішаного й однорідного хорів. Такий принцип побудови відтворює порядок антифонного співу в церквах, що за традицією мають народний (кліросний) і художній (професійний) хори.

Найретельніше займався обробками церковних мелодій О. Кошиць. Усі його п'ять «Літургій» і велика кількість окремих піснеспівів засновані на матеріалі стародавніх розспівів. При цьому часто церковна мелодія піддається інтонаційним, ритмічним варіаційним змінам. Власне ж літургічні мелодії О. Кошиця вражають подібністю до справжніх монодичних розспівів і співу українських дяків. Серед такого роду творів яскравими художніми достоїнствами виділяється «Літургія № 3».

Певну кількість піснеспівів обробив й М. Леонтович. Як і в авторських творах, в обробках виразнішими є ті риси, що визначають специфіку творчої індивідуальності композитора. Твори М. Леонтовича відзначені напруженим, драматичним характером і зберігають при цьому властиву композитору ніжність образів і ажурність побудов. Найвизначнішим богослужбовим циклом Леонтовича є «Служба Божа на Літургії Св. Іоанна Златоуста» (1919). Цей твір складений з обробок записаних композитором мелодій і власних композицій, що відзначені високою натхненністю і майстерністю комбінування голосових тембрів. На відміну від інших авторів, Леонтович ставить до давніх мелодій тільки як до матеріалу, придатному для відтворення власних музичних уявлень. Ці обробки такі ж ніжні, витончені, тендітні, як і кращі з його обробок народних пісень (наприклад, «Достойно є» галицького розспіву з «Літургії» та ін.). Яскравим прикладом подібності в обробці мелодій з народними піснями є «Херувимська пісня» грецького розспіву, найдосконаліший витвір М. Леонтовича в області духовної музики [7, 145]. Із зарубіжних церковних хорових композиторів варто відзначити І. Алфеева, Н. Лебедева, А. Лядова, А. Пярта, П. Чеснокова, С. Рахманінова, Дж. Тавенера та ін., твори яких збагачують репертуар студентського навчального хорового колективу.

Висновки. На основі теоретичного аналізу і власних досліджень можна зробити висновки, які вказують на те, що духовна хорова музика є високоморальним, дидактичним пластом, великою цінністю всього світового мистецтва, що змушує думати, співпереживати, аналізувати. До репертуару студентського хору необхідно включати найкращі зразки хорової школи, такі як «Літургія» Д. Бортнянського, твори

М. Березовського, А. Веделя, Д. Дилецького. Твори Києво-Печерського розспіву, монодію, хорову музику сучасних церковних композиторів, таких як І. Алфеев, Л. Дичко, І. Єлецьких, Б. Фільц, М. Шух, Є. Станкович та ін., які є фундаментом високої моралі, формують духовний світ та світовідчуття особистості.

Джерела

1. Алфеев Иларион, игум. Жизнь и учение свт. Григория Богослова / игум. Иларион Алфеев. — М., 2000. — 507 с.
2. Болгарський Д.А. Києво-Печерський розспів як церковно-співочий феномен української культури : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Д.А. Болгарський; Нац. муз. акад. України ім. П.І. Чайковського — К., 2002. — 21 с. — укр.
3. Валиахметова А.Н. Хоровое искусство как форма духовной культуры / Валиахметова А.Н. // Педагогика художественного образования: история, методология, практика. Ч. 1. — Казань : ТГГПУ, 2011. — 519 с.
4. Кирпа А.В. Розвиток креативності молоді в процесі діяльності в євроклубі. Зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благод. фонд ім. Антона Макаренка. — Київ : Едельвейс, 2012. Випуск 1. — 76 с.
5. Маріо М.Д. Виховання молоді засобами православної духовної музики у закладах освіти України (кінець ХІХ — початок ХХ століття) : автореф. дис. ... кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки / М.Д. Маріо; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Х., 2000. — 19 с.
6. Медушевский В.В. Внемлите ангельскому пенью / В.В. Медушевский. — Минск : Православное братство во имя Архистратига Михаила, 1999. — 320 с.
7. Московчук Л.М. Українська духовна музика : навч.-метод. комплекс (програма, методичний посібник, ното хрестоматія) [для вчителів загальноосвітніх навч. закладів та недільних шкіл] / Л.М. Московчук. — Кам.-Подільський : Аксіома, 2010. — 704 с.
8. Олексюк О.М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва : навч. посібн. / О.М. Олексюк, М.М. Ткач. — К. : Знання України, 2004. — 236 с.
9. Сикур П.И. Церковное пение. Подготовка дирижеров и регентов к работе с хором / П.И. Сигур. — М. : «Русский Хронограф», 2012. — 496 с. — С. 11.
10. Харитон І.М. Феномен духовної музики в українській православній традиції : автореф. дис. ... кандидата філ. наук : 09.00.11 / Харитон Ігор Миколайович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2006. — 16 с.
11. Mulkey M. Science and Sociology of Knowledge / Michael Mulkey. — Moscow : Progress, 1983. — 253 p. (in Russian).